

Η Κτηνιατρική στη Δυτική Ευρώπη των Νεότερων Χρόνων

Κεφ. 2

Η ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Η πνευματική κίνηση για την ανάπτυξη των επιστημών διαρκώς αυξάνεται και φτάνει σε πραγματική ακμή στα μέσα του 17^{ου} αι. Η νέα σκέψη σχηματίζεται οριστικά, η ψυχρή λογική και η επιμελής παρατήρηση των πραγμάτων αντικαθιστούν το σκληρόβρωτο σύστημα της Σχολαστικής του Μεσαίωνα, όπως μπορεί να ονομαστεί όχι μόνο η μεσαιωνική φιλοσοφία, αλλά και η μεσαιωνική αντίληψη για την επιστήμη.

Οι ερευνητές τώρα δεν αποφαινόνται σύμφωνα με την παράδοση, αλλά σχηματίζουν τις πεποιθήσεις τους μόνο με σαφείς συλλογισμούς ή με βάση πραγματικά γεγονότα. Η ιατρική, ακολούθησε ένα δρόμο παράλληλο προς την τέχνη και τη λογοτε-

χνία, προετοιμασμένη για την αναγέννησή της από τη νέα ανατομική, που όπως είδαμε, ηγήθηκε αυτής της επανάστασης, αν και υπήρχαν ακόμα γιατροί που πίστευαν στη μοναδική αυθεντία του Ιπποκράτη και του Γαληνού. Η νέα όμως αυτή επιστημονική δραστηριότητα που χαρακτηρίζει την Αναγέννηση, δεν θα προσκομίσει τίποτα στην ιατρική των ζώων, που παραμένει στο περιθώριο αυτής της μεγάλης ανανεωτικής κίνησης, εγκαταλειμμένη στα χέρια των αγράμματων πεταλωτών.

Αλλά γιατί η κτηνιατρική δεν επωφελήθηκε από την Αναγέννηση, όπως η ιατρική των ανθρώπων; Η απάντηση είναι, ότι δεν έγινε αντιληπτή η χρησιμότητα της κτηνιατρικής επιστήμης και οι φωτισμένοι άνθρωποι που κατείχαν τη θεωρία της ήταν ελάχιστοι. Κι ακόμα, ανάμεσα σ' αυτούς ελάχιστοι είχαν ικανούς οπαδούς ώστε να διασώσουν τη διδασκαλία τους. Υπάρχει επίσης η εντύπωση ότι η κτηνιατρική θα μπορούσε να βγει από τη λήθη και την εγκατάλειψη, αν η ιατρική της έδινε χέρι βοήθειας. Όμως η ιατρική, σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, εμπνευσμένη από τις φιλοσοφικές και θρησκευτικές αντιλήψεις της εποχής την περιφρόνησε.

Εξάιρεση αποτελεί η ανατομική των ζώων, που αποτέλεσε αντικείμενο ευρείας μελέτης από τους γιατρούς της εποχής, αφού προσέφερε το πρότυπο για να μελετηθεί και κατανοηθεί η κατασκευή του ανθρώπινου σώματος. Η γνωριμία όμως με την ανατομική κατασκευή και τις οργανικές λειτουργίες των ζώων, αποτελούσε για τους γιατρούς το μέσο και όχι τον αντικειμενικό σκοπό. Θα χρειαστεί αναμονή περίπου πέντε αιώνων για να βρει η κτηνιατρική την ατομικότητά της και να πάρει τη θέση της στις ιατρικές επιστήμες.

Στις αρχές ήδη του 13^{ου} αι. υπήρχε μια εμπειρική κτηνιατρική που την ασκούσαν λαϊκοί επαγγέλ-

Εικόνα 13. Επέμβαση αφαίμαξης σε άλογο. Ξυλογραφία του Jost Amman (1539-1591).

Εικόνα 14. Πεταλωτήριο και στο βάθος πεταλουργείο.

ματίες, προερχόμενοι κυρίως από την τάξη των πεταλωτών, ή και απλοί αρχισταβλίτες. Με αιτία τη θέση που κατείχε το άλογο στη φεουδαλική κοινωνία και την ανάγκη που προέκυψε με τις Σταυροφορίες, όταν αυτές κατέστρεψαν την Ευρώπη από κάθε πλευρά και χρειάστηκε να αναληφθούν έντονες προσπάθειες για την προστασία του αλόγου από τη μάλη και τις άλλες επιζωοτίες, οι πρακτικοί αυτοί θεραπευτές θα προσπαθήσουν να προστατεύσουν το άλογο και θα είναι οι γιατροί του για τρεις σχεδόν αιώνες. Ασκώντας το επάγγελμά τους με επιμέλεια και ευσυνειδησία, έφτασαν να αυτοχαρακτηρίζονται “ιππιατροί” και να διαφοροποιούνται από τους απλούς πεταλωτές, που το αντικείμενο εργασίας τους περιοριζόταν στη σφυρηλάτηση του πετάλου και την τέχνη της πετάλωσης. Αργότερα, στο 16^ο αι., θα προστεθούν σ’ αυτούς και οι ιππολόγοι, γνωστοί και ως ιπποδιδάσκαλοι ή ιππογνώστες. Τη διαφοροποίηση αυτή τη συναντούμε σ’ όλες τις χώρες της Ευρώπης. Στη Γαλλία υπάρχουν οι *Ecuyers* και οι *Mareschaux*, στη Γερμανία οι *Rossartz* και οι *Curschmiede*, οι *Pferdeartz* και οι *Stallmeister*, στην Αγγλία οι *Marshalls* και οι *Ferrers*, στην Ισπανία οι *Albeytares* και οι *Ferradores*,

στην Ιταλία και τους πάπες οι *Marescalci*, διάφορων βαθμών.

Εφαρμόζοντας μια ιατρική απλοϊκή και σεβόμενοι κατά τρόπο δουλοπρεπή τις ιπποκρατικές αρχές, χωρίς να είναι σε θέση να εμβαθύνουν σ’ αυτές και να κατανοήσουν το πνεύμα τους, οι πρακτικοί αυτοί κτηνίατροι χρησιμοποιούσαν γιατροσόφια και εμπειρικές συνταγές, έξω από κάθε λογική και χωρίς καμιά επιστημονική βάση. Χωρίς παιδεία, με στοιχειώδεις ακατέργαστες γνώσεις, δεν ήταν ικανοί να παρακολουθήσουν και πολύ περισσότερο να ενσωματωθούν στην ανθρωπιστική κίνηση της εποχής, που ελευθέρωνε το πνεύμα από τον καταναγκασμό και τον σχολαστικισμό και το έστρεφε δημιουργικά προς τη σπουδή της φύσης.

Σ’ όλο αυτό το χρονικό διάστημα η εξαιρετική σπανιότητα εργασιών με κάποιο ενδιαφέρον αντανάκλα την ένδεια της κτηνιατρικής επιστήμης. Μόνη εξαίρεση ίσως αποτελεί το ιππιατρικό βιβλίο του Ruffo (τ. Α’, σ. 157), που γνώρισε το φως της δημοσιότητας στα μέσα του 13^{ου} αι. και από τότε, συχνά παραποιημένο και λογοκλοπημένο, είχε καταστεί η σύνοψη γνώσεων των πρακτικών κτηνιάτρων της Αναγέννησης. Δεν υπήρξε όμως καμιά

παραπέρα συνέχεια. Για την κτηνιατρική, η ελπίδα για αναγέννηση θα σβήσει νωρίς.

Ο 14^{ος} και ο 15^{ος} αι. που ακολουθούν δεν προσφέρουν τίποτα το καινούργιο. Μέχρι το τέλος του 15^{ου} αι., όπως είδαμε, πολλοί και διάφοροι γράφουν, αντιγράφουν, κακοποιούν, παραγράφουν ή διαστρεβλώνουν, με ελάχιστες ασήμαντες εξαιρέσεις. Μόνο το έργο του Rusio (τ. Α', σ. 159), φτωχή αντιγραφή εκείνου του Ruffo, θα χρησιμοποιείται κι αυτό για πολλούς αιώνες ως πηγή γνώσεων, χωρίς καμιά νέα προσθήκη, αλλά αντίθετα με ελλειπείς αντιγραφές, που τελικά θα το κάνουν αγνώριστο.

Με μόνη εξαίρεση τις αραβικές κτήσεις, την Ιταλία και την Ισπανία, όπου χάρη στη μεγάλη προσοχή που έδωσαν οι Άραβες στην κτηνιατρική, διακρίνονται κάποιες αναγεννητικές προσπάθειες, στην υπόλοιπη Ευρώπη η κτηνιατρική φυτοζωεί. Η στροφή για ανάπτυξη και επιστημονική ανέλιξη της θα αρχίσει μόνο με την ίδρυση των Κτηνιατρικών Σχολών, με δάνεια από την ιατρική και βασισμένη στην παρατήρηση, το πείραμα και την αρχαία γραμματεία.

Ο 16^{ος} ΑΙΩΝΑΣ Η ΤΥΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΠΠΙΑΤΡΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

Στα χίλια και πλέον χρόνια που η Βυζαντινή αυτοκρατορία κυβερνούσε το χριστιανικό κόσμο της Ανατολής και στάθηκε το προπύργιο κατά των βαρβάρων, διασώζοντας τον πολιτισμό της Δύσης, η ιππιατρική των Ελλήνων θα αποτελέσει το θεμέλιο λίθο των κτηνιατρικών σπουδών και οι κώδικες των *Ιππιατρικών*, συμπλήρωμα της κτηνιατρικής εμπειρίας και θεωρίας του αλεξανδρινού και πρωτοβυζαντινού παρελθόντος, θα γίνουν το θεμέλιο της κτηνιατρικής επιστήμης.

Όταν η οθωμανική λαίλαπα σαρώνει την Ανατολική Αυτοκρατορία, τα ελληνικά ιππιατρικά κείμενα, με τη φροντίδα των Ελλήνων φυγάδων της διασποράς ή με τη θρασύτατη ληστρική επιχείρηση των σταυροφόρων, βρίσκουν καταφύγιο στη Δύση. Εκεί θα γίνουν αντικείμενο μελέτης και, ιδιαίτερα, μετά την εφεύρεση της τυπογραφίας, θα αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για συγγραφικές δραστηριότητες. Τελικά θα βρουν μόνιμη φιλοξενία στις βιβλιοθήκες της Ευρώπης – μοιραία κατάληξη μιας επίπονης διαδρομής, που δυσμενείς συγκυρίες επιφυλάσσουν πάντοτε στους πνευματικούς μας θησαυρούς.

Με την αυγή του 16^{ου} αι. μια νέα ιστορική περίοδος αρχίζει. Η εμφάνιση της τυπογραφικής τέχνης συντελεί στην επανέκδοση σε πιστή μετάφραση των Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων. Τα έργα τους εκτυπώνονται στις νέες γλώσσες και γίνονται προσιτά σ' όλους. Πλήθος κτηνιατρικών συγγραμμάτων, με πρώτα τα *Ιππιατρικά*, εκδίδονται στη Γαλλία, Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία και Αγγλία.

Η πρώτη γνωστή μετάφραση των "Ιππιατρικών του Βερολίνου" γίνεται στα λατινικά το 1530 από το Jean Ruel, Γάλλο γιατρό από τη Saïsson, με τον τίτλο *Veterinariae medicinae libri duo Johanne Ruellio suessionensi interprete*. Το εγχείρημα αυτό του Ruel θα προκαλέσει την οργή των συναδέλφων του, που θα τον αναγκάσουν ύστερα από δύο χρόνια να παραιτηθεί από τη θέση του κοσμήτορα της Ιατρικής Σχολής στο Παρίσι και να γίνει κληρικός.

Ακολουθούν η έκδοση του S. Crynaeus με τον τίτλο *Ιππιατρικών βιβλία δύο* (Βασιλεία 1537) και η μετάφρασή τους στα ιταλικά (Βενετία 1543, 1548, 1559) και από το J. Massé στα γαλλικά (Παρίσι 1563). Το 1564 ο Ισπανός γιατρός don Alonso Suárez μεταφράζει στη γλώσσα της Καστίλης και προσθέτει δικά του σχόλια στα *Ιππιατρικά* του Ιεροκλή, ενώ τα *Ιππιατρικά* μεταφράζονται και στα γερμανικά από το Gr. Zechendorfer (Eger 1571). Πολύ αργότερα, το 1865, ο Miller δημοσιεύει το κείμενο του παρισινού κώδικα και το 1895 ο Oder συμπληρώνει την έκδοση με την ανακάλυψη του χειρογράφου του Καίμπριτζ, που περιέχει αποσπάσματα από το έργο του Σίμωνος Αθηναίου. Η πλήρης έκδοση της συλλογής με το διεθνή τίτλο *Corpus Hippiatricorum Graecorum* θα γίνει από τους Eugenius Oder και Carolus Hoppe (τ. 1-2, Λειψία 1924, 1927).

Το 1539 γίνεται στη Βασιλεία και η πρώτη γνωστή έκδοση των *Γεωπονικών*. Στη συνέχεια το έργο μεταφράζεται στα γερμανικά από το D. Michal (Στρασβούργο 1545 και 1551, 1556, 1565 κ.επ.) και στα γαλλικά από το νομομαθή Anthoine Pierre (Poitiers 1545). Μεταγενέστερα, καλύτερες εκδόσεις είναι του Needham (Καίμπριτζ 1704), του N. Niclas (Λειψία 1781) και η κριτική έκδοση του H. Beckh με το τίτλο *Geoponica sive Cassiani Bassi scholastici, De re rustica eclogae* (Βιβλιοθήκη Teubner, Λειψία 1895). Γνωστή είναι και η μετάφραση στα συριακά από τον ιερέα Σέργιο (P. Lagardius, Λειψία 1860), διασκευή της στα αραβικά από τον Κόστα ίμπν Λούκα, καθώς και μετάφραση στα

αρμενικά, που δημοσιεύτηκε από τους Μεχιταριστές (μοναχικό τάγμα των Αρμενίων). Τελευταία γνωστή μετάφραση είναι αυτή στα Ρωσικά από τον E. E. Lips' ic (Μόσχα - Λένινγκραντ 1960).

Εκτός όμως από τα *Ιππιατρικά* και τα *Γεωπονικά*, στη Γερμανία ο C. Gesner (1516-65), ο επιλεγόμενος “Γερμανός Πλίνιος”, αναλύει λεπτομερώς και κρίνει τον Αριστοτέλη και άλλους συγγραφείς. Εντυπώσεις και συναισθήματα που προέκυψαν από τη μελέτη του Αριστοτέλη και Λατίνων συγγραφέων, αλλά και από σύγχρονους του Άγγλους συγγραφείς, μας δίνει και ο “Γερμανός Κολομέλλας” Konrad Heresbach (1496-1576) σε πραγματεία του που μεταφράστηκε στα Αγγλικά από τον Googe (1577). Ακόμα, ο Joachim Camerarius (1500-74), γιατρός κατά τον Ercolani ή καθηγητής της λατινικής και ελληνικής γλώσσας σύμφωνα με το Leclairche, μεταφράζει αρχαία κείμενα και ενδιαφέρεται ιδιαίτερα γι’ αυτά που έχουν σχέση με το άλογο και τις παθήσεις του. Οι δημοσιεύσεις του *Hippocomicus de curandi equi, Nomina equestra graeca et latina* και *Praefectura equestri* (1556), περιέχουν μετάφραση της ιππολογίας του Ξενοφώντα στα λατινικά και ανθολογία Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων. Επίσης ο Marx Fugger, σύμβουλος του Ροδόλφου στο Augsburg, συγγράφει μια πραγματεία για τη εκτροφή του αλόγου (Worms 1568), που επανεκδίδεται μέχρι το 1786. Μια παράγραφος του έργου είναι άξια μνείας: “Είμαι της γνώμης”, λέει ο συγγραφέας, “όχι γιατί θέλω να αντικαταστήσω την ιατρική των αλόγων με την ιατρική του ανθρώπου ή το γιατρό με τον κτηνίατρο, ότι ένας πεπειραμένος κτηνίατρος θα ήταν πάρα πολύ χρήσιμος για το σύνολο, γιατί ούτε σε καιρό πολέμου, ούτε σε καιρό ειρήνης μπορούμε να στερηθούμε το άλογο. Με τον τρόπο αυτό τα ζώα θα τυχαίνουν περιποίησης προς όφελος του ανθρώπου και ένας ικανός κτηνίατρος θα ωφελήσει με την τέχνη του, όσο πολλοί άλλοι γιατροί μαζί”.

Στην Αγγλία ο Sir Thomas Blundeville εκδίδει μια εγκυκλοπαιδεία του αλόγου με τίτλο *Τα τέσσερα κυριότερα καθήκοντα στην ιππευτική* (*The Fower Chiefst Offices belongyng to Horsemanshippe*, 1560-66). Σ’ αυτή πραγματεύεται τις διάφορες παθήσεις με το πρίσμα της γαληνικής ιατρικής και της ελληνιστικής και βυζαντινής ιππιατρικής.

Στην Ισπανία, όπου οι μαθητές των Αράβων κτηνιάτρων εξακολουθούν να καλλιεργούν την κτηνιατρική επιστήμη, ο κτηνίατρος και πεταλωτής

Francisco de la Reyna συγγράφει ένα *Βιβλίο κτηνιατρικής* (*Libro de albeitería*, 1522) και ο Suárez τυπώνει μια *Ανακεφαλαίωση των διασημότερων Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων* (*Recapitulación de los mas famosos autores griegos e latinos*, Τολέδο 1564) όπου περιλαμβάνει ότι σχετικό υπάρχει για το άλογο. Γενικά όμως τα κτηνιατρικά συγγράμματα είναι σπάνια και ασήμαντα.

Ο 17^{ος} ΑΙΩΝΑΣ ΟΙ ΙΠΠΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΗΣ

Η κτηνιατρική, αν και σε ορισμένες χώρες εμφανίστηκαν ερευνητές, παρατηρητές και εξαιρετικά καλοί κτηνίατροι, θα παραμείνει στάσιμη για όλο το 17^ο αι., χωρίς επιστημονική δραστηριότητα και θα εκμεταλλευτεί λίγο ή καθόλου τις προόδους της ιατρικής, που σ’ αυτό τον αιώνα ξεκινά τα μεγάλα της επιτεύγματα. Πέρα από τις μεγαλότιτλες εκδόσεις και αναμασήσεις του παρελθόντος, ούτε στη Γαλλία, ούτε στη Γερμανία, ούτε στην Αγγλία, μετά την Αναγέννηση βρισκόμαστε έργο ή δημοσίευμα που να φέρει πρόοδο στην κτηνιατρική και να ανυψώνει τους marescalco.

Ο δρόμος της αναγέννησης της κτηνιατρικής περνάει αναγκαστικά μέσα από τις ιππευτικές σχολές της Ιταλίας, που ιδρύονται, από τα πρώτα κιόλας χρόνια του 16^{ου} αι., αρχικά στη Νεάπολη και στη συνέχεια στο Μιλάνο, την Παβία, τη Φεράρα, τη Βενετία κτλ. Οι σχολές αυτές με το πέραςμα του χρόνου δεν θα είναι μόνο οι τόποι διαμόρφωσης των περίφημων ιππέων, που κράτησαν ψηλά την αγάπη προς το άλογο στους ευρωπαϊκούς λαούς περισσότερο από δυο αιώνες και μέχρι την ίδρυση των κτηνιατρικών σχολών, αλλά παράλληλα, εκτός από τη συμβολή τους στη μεταβολή και ανανέωση της ιππικής καθαρά τέχνης, θα αποτελέσουν και το λίκνο των ιππογνωστών, ιππολόγων ή ιπποδιδασκάλων (écuyers) στους επόμενους αιώνες. Οι μαθητές τους είναι οι καλύτεροι της Ευρώπης και καλούνται από τα ανάκτορα των ξένων κρατών να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους και να ιδρύσουν νέες σχολές ιππευτικής. Σ’ αυτές σπεύδουν να φοιτήσουν οι γιοι των μεγάλων γαιοκτημόνων, δημιουργώντας έτσι την απαρχή των ευγενών περί την ιππική, που στη μακρά ανέλιξη της δημιούργησε το θεσμό των officios des haros (διευθυντές αναπαραγωγής του αλόγου ιπποδρομίας κτλ.)¹.

Η εμφάνιση των ιππολόγων οφείλεται στην αναγέννηση των παραδόσεων της ιππικής τέχνης των Ελλήνων και του Ξενοφόντα και τη στροφή που παρατηρείται προς το ελαφρό άλογο, κατάλληλο για επιδείξεις και άθληση. Αυτό σε αντίθεση με τον προηγούμενο αιώνα που για λόγους καθαρά πολεμικής ανάγκης οι προτιμήσεις στρέφονταν στο βαρύ άλογο. Το κύρος αυτών που ασχολούνται αρχικά με την ιππευτική αυξάνει και εδραιώνεται καθημερινά, δημιουργώντας με το πέρασμα του χρόνου ευνοϊκό κλίμα για να ασχοληθούν λεπτομερώς και με την ιππολογία και αργότερα με την πετάλωση, τις χωλότητες και ορισμένες εξωτερικές παθήσεις του αλόγου. Ο παλιός τίτλος του κοινού πεταλωτή σιγά σιγά σβήνει μπροστά στο κοινωνικό κύρος των ευγενών στην καταγωγή και μεγαλοτυλούχων στις διάφορες αυλές βασιλιάδων, ηγεμόνων ή υψηλών ευγενών ιππολόγων, οι οποίοι εμφανίζονται ως ανώτατοι διδάσκαλοι της ιπποτεχνίας και θεωρούν ότι ένα από τα καθήκοντά τους είναι να κατασκευάζουν και να τοποθετούν μόνοι τους το ανάλογο για κάθε περίπτωση πέταλο.

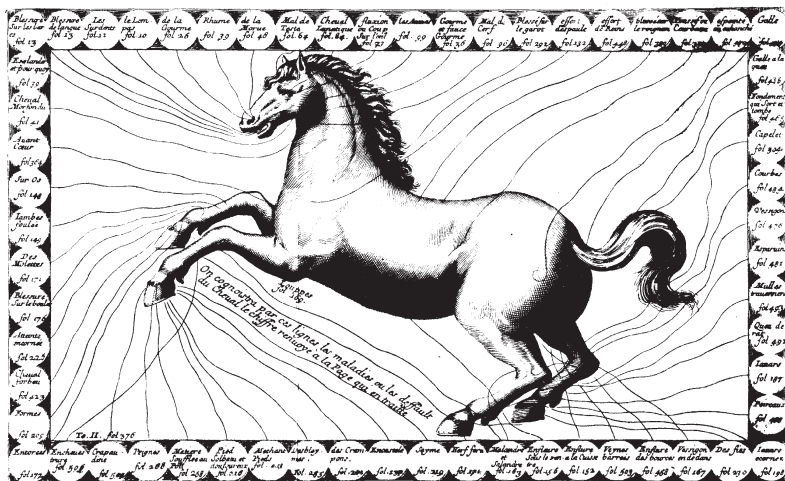
Η ιππική τέχνη, αναγεννημένη στην Ιταλία, διαδίδεται σε όλη την Ευρώπη που πλαισιώνεται από ιππολόγους. Η κτηνιατρική, όμως, ως αυτοτελής επιστήμη φυτοζωεί και εξακολουθεί να μένει έξω από τις πανεπιστημιακές αίθουσες, αμέτοχη σε οποιαδήποτε επιστημονική δραστηριότητα. Τίποτε δεν θυμίζει το λαμπρό παρελθόν της και το βυζαντινό μεγαλείο της. Μόνον οι απόφοιτοι των ιππευτικών σχολών εξακολουθούν να προσφέρουν τις

υπηρεσίες τους, να ιδρύουν νέες σχολές, και είναι αυτοί που θα διατηρήσουν το ενδιαφέρον και την αγάπη προς το άλογο και την ιππασία μέχρι την ίδρυση των κτηνιατρικών σχολών.

Στην Ευρώπη λοιπόν τώρα είναι η εποχή των ιππογνωστών, ιππολόγων ή ιπποδιδασκάλων. Αυτοί, αν και δεν έχουν ιατρική μόρφωση, αποκαλούνται και “ιππιατροί”, γιατί μερικοί είναι εκπαιδευτές αλόγων, αλλά ταυτόχρονα ασκούν και την ιπποθεραπευτική, όπως ο William Cavendish στην Αγγλία και ο Jacques de Solleysel στη Γαλλία. Τα βιβλία τους όμως δεν προσφέρουν καμιά νέα γνώση. Απλά υπάρχουν σ’ αυτά μερικά κεφάλαια αφιερωμένα στην ιατρική του αλόγου και ιδιαίτερα στις χωλότητες και σε μερικές εξωτερικές παθήσεις, κατά κανόνα κακές αντιγραφές από αρχαία συγγράμματα. Ικανοί ιππογνώστες και έμπειροι τεχνίτες στα ιππολογικά θέματα, αλλά με σαφώς περιορισμένες εμπειρικές κτηνιατρικές γνώσεις, αποτελούν μια ιδιαίτερη επαγγελματική τάξη, που προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από αυτή των απλών πεταλωτών, χωρίς να το κατορθώνει πάντοτε.

Ο Cavendish, δούκας του Newcastle και αξιωματικός του Καρόλου Β’, μετά από περιπετειώδη ζωή, θα εγκατασταθεί στην Αμβέρσα, όπου ιδρύει σχολή ιππασίας και εκδίδει στα αγγλικά μια *Πραγματεία ιππασίας (Traité d’équitation, 1650)*, στην οποία περιγράφει τα σχετικά με την εκπαίδευση των αλόγων καθώς και ορισμένα φάρμακα, όχι όμως και νοσήματα. Το βιβλίο αυτό γνώρισε μεγάλη εκδοτική επιτυχία, γιατί ο συγγραφέας του διέ-

Εικόνα 15. Πίνακας από το τρίτομο έργο του Jaques de Solleysel “Le Parfait Marechal”, σε νεότερη έκδοση του 1723. Οι γραμμές συνδέουν το ανατομικό σημείο της πάθησης ή της ανατομικής ατέλειας με την ένδειξη του περιθωρίου, όπου αναγράφεται αυτή, καθώς και η αντίστοιχη σελίδα αναφοράς της. Ο ιπποδιδάσκαλος Solleysel με τη διδασκαλία του προσπάθησε να απαλλάξει τους ιππογνώστες από την άγνοια και τις παλιές δοξασίες, δημιούργησε τους πρώτους επαγγελματίες πρακτικούς κτηνιάτρους του 18ου αιώνα και ενέπνευσε τους πρώτους δασκάλους των κτηνιατρικών σχολών.

θετε μεγάλη πείρα. Ο Cavendish, πρότυπο gentleman και horseman, φρονούσε ότι υπάρχουν πολλοί ιππογνώστες, αλλά λίγοι αξίζουν τον τίτλο.

Αλλά και η προσωπικότητα του Solleysel (1617-80) διακρίνεται ιδιαίτερα την εποχή αυτή. Το πρώτο του βιβλίο, *Ο τέλειος και τίμιος άνθρωπος*, τον ανεβάζει στην εκτίμηση όλων των επιστημόνων της εποχής του. Το δεύτερο βιβλίο του, *Ο νέος πεταλωτής (Le nouveau maréchal, 1664)*, τον εμφανίζει και τέλειο ιππογνώστη. Με τα βιβλία αυτά ο Solleysel προσπαθεί να βγάλει τους ιππογνώστες από την άγνοια και τις παλιές δοξασίες. Περιγράφει την ιππογνωσία, τη διατροφή και πολλά νοσήματα του αλόγου με πολλή σαφήνεια, γεγονός που του προσέδωσε μεγάλη φήμη και τον κατέστησε αυθεντία, στον αιώνα αυτό. Η διδασκαλία του Solleysel δημιούργησε τους πρώτους ασκούντες την κτηνιατρική του επόμενου αιώνα και ενέπνευσε τους πρώτους δασκάλους των κτηνιατρικών σχολών.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΜΙΚΗΣ

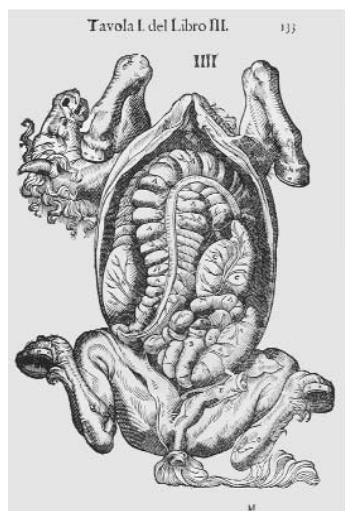
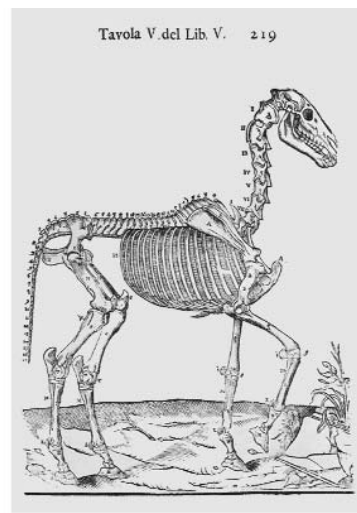
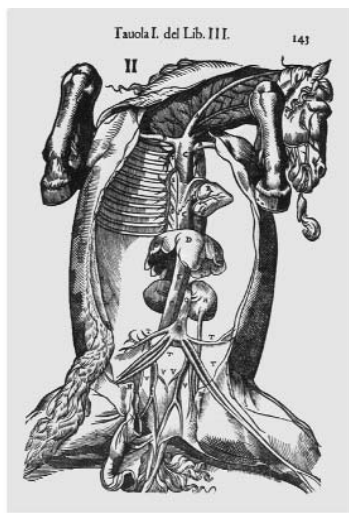
Η κτηνιατρική αδυνατεί να παρακολουθήσει τις αναγεννητικές τάσεις της εποχής με μόνη ίσως εξαίρεση την Ιταλία. Εκεί, μετά την έκδοση του έργου *Τα τρία βιβλία της φύσης των αλόγων και ο τρόπος για να θεραπεύσετε τις ασθένειές τους (I tre libri della natura dei cavalli e del modo di medicare le loro infermità, Βενετία 1518)* του Agostino Columbre, που αποτελούν μετάφραση από τα έργα του Ruffo, του Rusio και των Ελλήνων ιππιατρών, καθώς και το εγκυκλοπαιδικό έργο του Pasquale Caracciolo *Η δόξα του αλόγου (La gloria del cavallo)*, προς τιμή του αλόγου και της ιππασίας, όπου περιλαμβάνονται και ορισμένα νοσήματα του αλόγου και των βοοειδών, στο τέλος του αιώνα σπουδαίο συγγραφικό επίτευγμα θεωρείται το έργο του Carlo Ruini (1530-98) *Περί ανατομίας και νόσων του αλόγου (Della anatomia et delle infermitadi del cavallo, Bologna 1598)*. Παρ' όλο που ο συγγραφέας δεν είναι κτηνίατρος αλλά δικηγόρος, το έργο, ως προς το κείμενο και την εικονογράφηση, αποτελεί αποφασιστική καμπή στις ανατομικές μελέτες, ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά τη μορφολογία του αλόγου, και έχει χαρακτηριστεί για την ανατομική των ζώων ανάλογο με το έργο του Vesalius *Περί κατασκευής του ανθρώπινου σώματος*.

Το βιβλίο του Ruini δημοσιεύτηκε λίγο πριν από το θάνατό του. Γραμμένο στην ιταλική και όχι την καθιερωμένη λατινική, ίσως γιατί απευθύνεται

και στον κύκλο των ιπποτρόφων και φιλίπων, γνώρισε τουλάχιστο άλλες τέσσερις εκδόσεις στην ιταλική και μία στη γερμανική και θεωρείται από τους ιστορικούς ότι άσκησε αποφασιστική επίδραση σε κάθε μεταγενέστερη μελέτη, οδηγώντας την κτηνιατρική ανατομική στους ίδιους δρόμους που οδήγησε ο Vesalius την ανατομική του ανθρώπου. Με τα αξιόλογα σχέδια που κοσμούν το σύγγραμμα, ο συγγραφέας του εμφανίζεται τέλειος γνώστης της ανατομικής του αλόγου. Θα πρέπει μάλιστα να γνώριζε και την ανατομική του ανθρώπου, αλλά δεν φαίνεται να τη χρησιμοποιεί για να συμπληρώσει τις περιγραφές του, τέλειες από κάθε άποψη. Στην ιστορική έρευνα δημιουργήθηκαν πολλά ερωτηματικά και απορίες ως προς την πατρότητα αυτού του έργου. Ορισμένοι ερευνητές το αποδίδουν στο Leonardo², άλλοι στο Vesalius. Αυτό γιατί μια τέτοια συγγραφή προϋποθέτει πολύχρονη εργασία και πείρα, κάτι που είναι αμφίβολο για ένα δικηγόρο.

Αλλά ας μην ξεχνάμε τη σχέση και των δυο παραπάνω προσωπικότητων με την κτηνιατρική ανατομική. Ο Leonardo, πριν παρατηρήσει το ανθρώπινο έμβρυο μέσα στη μήτρα, ανέταμε και μελέτησε τα έμβρυα στα ζώα (χοίρος, αγελάδα, αλόγο, αρκούδα). Κι ακόμα, πριν αναλάβει να αναπαραστήσει σε άγαλμα έφιππο τον Francesco Sforza³, αφιέρωσε πολλά χρόνια στη σπουδή του σχηματισμού και της φόρμας των διαφόρων τμημάτων του σώματος, των βηματισμών και της ανατομικής κατασκευής του αλόγου, χρησιμοποιώντας μάλιστα ως μονάδα μέτρησης, στο συσχετισμό των αναλογιών των διάφορων τμημάτων του ίππιου σώματος, το κεφάλι, προηγούμενος μ' αυτό τον τρόπο του Pinter von der Au στη Γερμανία και του Bourgelat στη Γαλλία.

Μια δεύτερη ευκαιρία σπουδής της ανατομικής του αλόγου δόθηκε στο Leonardo κατά τη διακόσμηση της αίθουσας του Ανώτατου Συμβουλίου στη Φλωρεντία. Με σκοπό την απεικόνιση της μάχης του Ανκιάρι σε τοιχογραφία, εκτέλεσε αμέτρητα προσχέδια αλόγων και ανθρώπων μέσα στον πυρετό της μάχης, την ώρα της επιθανάτιας αγωνίας. Αν και το έργο δεν αποπερατώθηκε, μια σειρά των θαυμάσιων αυτών ανατομικών σχεδίων βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του Ουίνδσορ. Όπως παρατηρεί ο Brion, για το Leonardo το αλόγο είναι ένα είδος ημιθεϊκό. Οι σύγχρονοί του μίλησαν για την αγάπη του σ' αλόγα, που τα γνώριζε καλά, τ' αγαπούσε

Εικόνα 16. Το έργο του Carlo Ruini, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1707, και πέντε από τους ανατομικούς πίνακες, αξιοσημείωτης ανατομικής ακρίβειας, που κοσμούν το κείμενο. Οι αξιόλογες ανατομικές λεπτομέρειες επιτρέπουν την υπόθεση ότι ο συγγραφέας του, τέλειος γνώστης της ανατομικής του αλόγου, δεν μπορεί να είναι ένας νομικός, αλλά πρόκειται για μετάφραση εργασίας του Leonardo da Vinci ή του Vesalius.

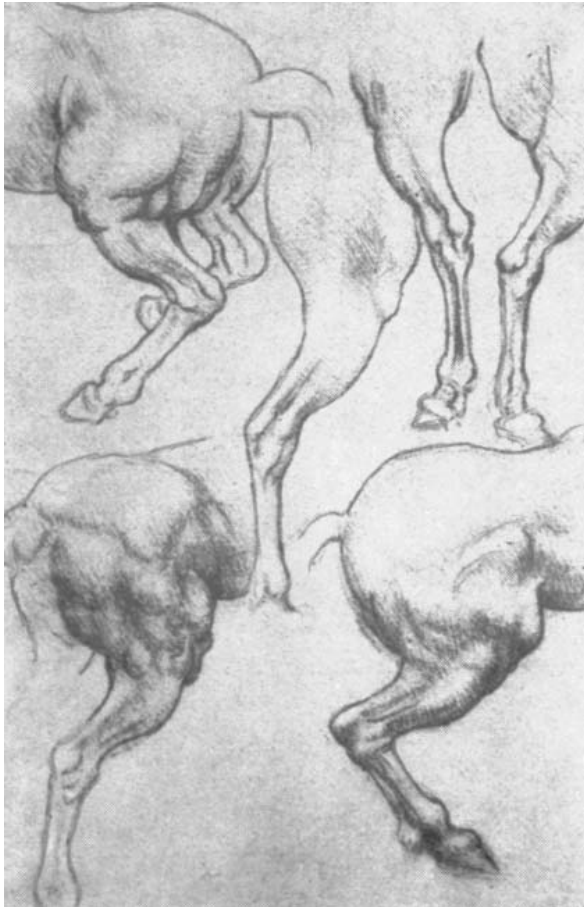
και ήξερε να τα ιππεύει θαυμάσια.

Αλλά και ο Andrea Vesalius το *Περί κατασκευής του ανθρώπινου σώματος* περίφημο έργο του τελιώνει μ' ένα κεφάλαιο κτηνιατρικής ανατομικής, όπου αναφέρει τα πειράματα του Γαληνού και δείχνει πως η ζωή του πειραματοζώου μπορεί να διατηρηθεί με τεχνητή αναπνοή και μετά τη διάνοιξη του θώρακα.

Δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει ότι για πολλούς αιώνες πριν, το σώμα των ζώων αποτελούσε σταθερή πηγή ανατομικών γνώσεων για τον άνθρωπο, όπως μαρτυρούν τα αρχαία και μεσαιωνικά συγγράμματα. Στον αιώνα όμως αυτό, σε μια εποχή που είχε κηρύξει έναν πόλεμο ανηλεή απέ-

ναντι σε κάθε τι που θύμιζε Αριστοτέλη, η ανατομική έρευνα επανέρχεται στη σχετική με τη μελέτη των ζώων αριστοτελική διδασκαλία και στις φωτισμένες αντιλήψεις του Σταγειριτή πάνω στο θέμα της συγκριτικής ανατομικής. Πρόκειται για μια πραγματική συγκριτική ανατομική, που θα πρέπει να θεωρείται προϊόν μελέτης των αριστοτελικών κειμένων. Τώρα, ένας νέος ιδιόμορφος αριστοτελισμός εγκαινιάζεται και η συγκριτική ανατομική γνωρίζει μια ιδιαίτερη άνθηση και καθιερώνεται οριστικά σαν επιστημονικός κλάδος.

Μέχρι τότε, σ' ό,τι αφορά τον άνθρωπο, υπήρχε ουσιαστικά ένα είδος “αναλογικής” και όχι “συγκριτικής” ανατομικής, αφού δεν υπήρχε το στοι-

Εικόνα 17. Σπουδή των οπίσθιων άκρων του αλόγου κατά την αναπήδηση από το Leonardo da Vinci.

Εικόνα 18. Συγκριτική απεικόνιση ανθρώπινου κρανίου και κρανίου γάτας χωρίς την κάτω γνάθο. Από το περίφημο έργο του Vesalius “Περί κατασκευής του ανθρώπινου σώματος”, που τελειώνει μ’ ένα κεφάλαιο περί ανατομής ζώντων ζώων.

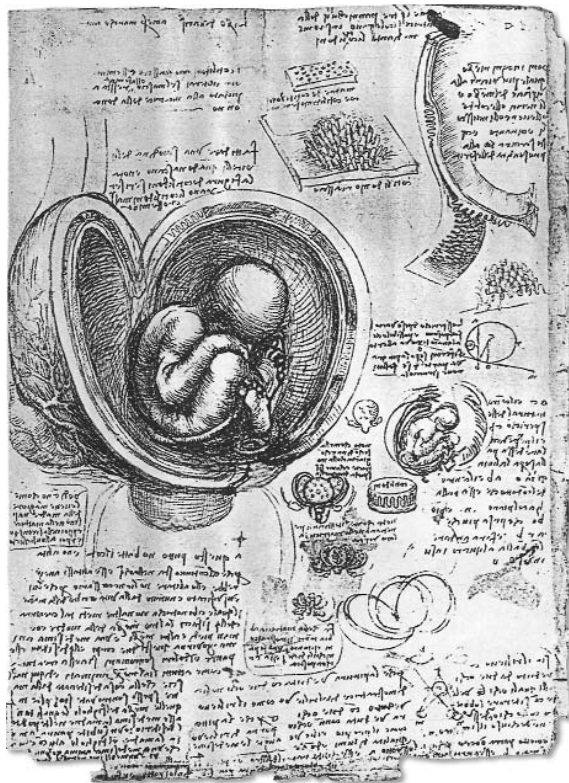
χείο της σύγκρισης. Πηγή ανατομικών γνώσεων για τον άνθρωπο ήταν τα ζώα και οι ανατομικές παρατηρήσεις πάνω σ’ αυτά μεταφέρονταν στο ανθρώπινο σώμα χωρίς τη δυνατότητα επαλήθευσης. Ακόμα και ο Vesalius, που είχε ανοιχτά καταγγείλει τη μέθοδο αυτή ως πηγή σφαλμάτων του Γαληνού, είναι γεγονός ότι τη χρησιμοποιούσε για να μεταφέρει τα συμπεράσματά του στον άνθρωπο. Ο μαθητής του G. Fallopio (1523-62) καταγγέλλει ότι ο Vesalius “έπεσε σε σφάλματα κατά την περιγραφή του λάρυγγα, της γλώσσας, του ματιού, που περιέγραψε λαθεμένα, παρασυρμένος από τη μελέτη των οργάνων αυτών στα βοοειδή ή σε άλλα ζώα, που συχνά ανέτεμε ή σχεδίαζε στη θέση ανθρώπινων σωμάτων”.

Η ιστορία βέβαια είναι παλιότερη και αρχίζει όπως ξέρουμε από την εποχή του Γαληνού. Αργότερα, ο διαπρεπής ανατόμος Mundinus ή Mondino de’Luzzi (1270;-1326), ο πρώτος που εισήγαγε τη συστηματική διδασκαλία της ανατομικής στο πρόγραμμα των ιατρικών σπουδών, όπως μας πληροφορεί στο σύγγραμμά του που πραγματεύεται την ανατομική της μήτρας, έκανε τις πρώτες ανατομές του τον Ιανουάριο του 1315, βασιζόμενος αποκλειστικά πάνω στα ζώα, αν και αναμφίβολα ανέταμε περισσότερες από μια φορές πτώματα γυναικών. Αλλά και γενικά οι ανατομικές περιγραφές του απηχούν την παράδοση του Γαληνού και αντικατοπτρίζουν τις περισσότερες από τις πλάνες του μεγάλου γιατρού, περιγράφοντας π.χ. το ήπαρ με πέντε λοβούς, όπως το συναντούμε σε πολλά ζώα, ή το στομάχι να έχει σχήμα σφαιρικό. Μεταγενέστερα, σε μεσαιωνικούς κώδικες με κείμενα του Σωρανού του Εφέσιου, όχι σπάνια συναντά κανείς αντί για σχέδια γυναικείας μήτρας τη μήτρα κάποιου ζώου. Αλλά και σ’ ένα σχέδιο πλακούντα σε διατομή, που ανήκει στους πίνακες του Leonardo, βλέπουμε ένα ανθρώπινο έμβρυο πάνω σε πλακούντα αγελάδας και μάλιστα με εσφαλμένη θέση.

Όλα όμως αυτά χαρακτηρίζουν δραστηριότητες που αποσκοπούν να δώσουν απαντήσεις και να εξυπηρετήσουν προβλήματα ανατομικής που αφορούν κατά κύριο λόγο τον άνθρωπο και που οπωσδήποτε αυτοί που τα χειρίζονται δεν είναι κτηνίατροι. Η κτηνιατρική ως επιστήμη εξακολουθεί να παραμένει στο περιθώριο των εξελίξεων.

Στο 17^ο αι. η συγκριτική ανατομική, όπως εξελίσσεται καθιερώνεται πλέον ως επιστημονικός κλάδος. Θα μπορούσε κανείς να αναφερθεί στις

Εικόνα 19. Θέση του ανθρώπινου εμβρύου μέσα στη μήτρα σε σχέδιο του Leonardo da Vinci. Όμως, τα επιμέρους σχέδια στο δεξιό άνω μέρος του πίνακα δεν έχουν σχέση με το δισκοειδή πλακούντα της γυναίκας, αλλά ανήκουν στον πολλαπλό κατά κοτυληδόνες πλακούντα της αγελάδας. Κατά την αποκόλληση της εμβρυογενούς από την μητρογενή μοίρα του πλακούντα, διακρίνεται μια κοτυληδόνα, που αποσπάται από το αντίστοιχο έπαρμα του μητρικού βλεννογόνου της αγελάδας με αποκόλληση των λαχνών της από τα αντίστοιχα βοθρία του επάρματος.

συγκριτικές μελέτες του διάσημου χειρουργού και ανατόμου Fabricio d'Aquapendente (1533-1619) πάνω σε όργανα ζώων και ανθρώπου, ιδιαίτερα σε προβλήματα εμβρυολογίας, καθώς και στις αξιολογικές αντιλήψεις του V. Coiter (1533-1619) σ' ό,τι αφορά τη συγκριτική μέθοδο. Στο έργο του *Πίνακες των κυριότερων εξωτερικών και εσωτερικών τμημάτων του ανθρώπινου σώματος* ο Coiter συγκρίνει την κατασκευή του ανθρώπινου σώματος μ' ένα πλήθος από προσωπικές παρατηρήσεις και περιγραφές στα θηλαστικά και τα πτηνά, ενώ οι συγκριτικές παρατηρήσεις του στον τομέα της εμβρυολογίας ξεπερνούν και τις παρατηρήσεις των μεταγενεστέρων του.

Ένας άλλος ερευνητής, ο J. Casserio (περίπου 1552-1616), συνεχιστής του έργου του Coiter, στο

Βιβλίο περί των πέντε αισθήσεων, περιγράφει τα αισθητήρια όργανα και άφθονες ευφυείς εφαρμογές της συγκριτικής μεθόδου, όχι μόνο στο πεδίο της περιγραφικής ανατομικής, αλλά και στο πεδίο ερμηνείας των φυσιολογικών λειτουργιών.

Οι πραγματικοί όμως θεμελιωτές της συγκριτικής ανατομικής είναι ο Borelli, ο Κλώντ Ωμπερέ (17^{ος} αι.) και ο ίδιος ο Malpighi. Όλοι τους είχαν αναγνωρίσει τη μεγάλη σημασία της συγκριτικής παρατήρησης ομόλογων οργάνων σε διάφορα ζώα. Με το συγκριτικό αυτό τρόπο δινόταν η δυνατότητα της μελέτης οργάνων, που αλλιώς, σε ορισμένα από αυτά, λόγω του μικρού τους μεγέθους, αυτή ήταν δύσκολη αν όχι αδύνατη.

Ανάμεσα στους σπουδαιότερους ανανεωτές της επιστήμης του 17^{ου} αι. κατατάσσεται και ο Marco Aurelio Severino. Με τη *Δημοκρίτεια Ζωοτομία* του εμφανίζεται να διαβλέπει τις τεράστιες δυνατότητες μιας “τεχνητής και λεπτολόγου ανατομικής” και την ανάγκη της συγκριτικής στήριξης των ανατομικών μελετών. Αν και άλλοι ερευνητές περιέγραψαν εναργέστερα τη σημασία της συγκριτικής μεθόδου, ο Severino κρατάει την τιμή του αναμφισβήτητου πρωτοπόρου.

Πρώτο έργο συγκριτικής ανατομικής όμως θεωρείται το βιβλίο του Ολλανδού Γκέραρντ Μπλάες *Ανατομία των ζώων*. Δημοσιεύτηκε στο Άμστερνταμ το 1681, εποχή που η επιστημονική Ευρώπη παρακολουθούσε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις αποκαλύψεις της μικροσκοπικής έρευνας.

Ο 18^{ος} ΑΙΩΝΑΣ Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ ΚΤΗΝΙΑΤΡΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Πειραματισμοί και εργογραφία

Γεγονός καθοριστικής σημασίας στον αιώνα αυτό είναι η ίδρυση των κτηνιατρικών σχολών, με πρώτη αυτή στη Λυών το 1762. Μέχρι τότε, όπως και στον προηγούμενο αιώνα, ανάμεσα στο πλήθος των ερευνητών, που δεν είναι αποκλειστικά γιατροί, αλλά ούτε και κτηνίατροι, δεν είναι λίγοι αυτοί που πειραματίζονται με επιτυχία στα ζώα.

Ο L. Spallanzani (1729-99), εκτός από τη σθεναρή του θέση κατά της αυτόματης γένεσης των ζώων, τις μελέτες του για την αναγέννηση των ζωικών ιστών και την κυκλοφορία στα ψυχρόαιμα ζώα, εφαρμόζει με επιτυχία και την τεχνητή σπερματέγχυση στο σκύλο. Ο R. de Réaumur (1683-1757) συμβάλλει ουσιαστικά στη γνώση της φυσιο-